

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013.46

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-3-12-24

THE CONTENT AND STRUCTURE OF THE TEACHER'S PROFESSIONAL CULTURE

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА

Oleksandr ZABOLOTNII,
PhD in Pedagogy, Associate
Professor

o.zabolotnii@nati.org.ua
<https://orcid.org/0000-0003-4479-6074>

VP NUBiP of Ukraine «Nizhyn
Agrotechnical Institute»,
✉ 10, Shevchenko st., Nizhyn,
Chernihiv oblast, 16600, Ukraine

Олександр ЗАБОЛОТНИЙ,
кандидат педагогічних наук,
доцент

ВП НУБіП України «Ніжинський
агротехнічний інститут»,
✉ вул. Шевченка, 10, Ніжин,
Чернігівська область, 16600,
Україна

Original manuscript received: October 03, 2023

Revised manuscript accepted: November 01, 2023

ABSTRACT

The article examines that the teacher's professional culture is a set of competencies that characterize the norms of behavior that regulate the teacher's professional and personal behavior in pedagogical activities. its main constituent characteristics, i.e. components, are: moral principles; moral values; pedagogical duty; pedagogical tact; pedagogical justice; pedagogical honor; pedagogical authority; ethical norms of behavior.

The content of the teacher's professional culture is structured, the criteria and indicators characterizing it are highlighted. The characteristics expressed in knowledge, skills, and abilities that distinguish professional culture from other categories are the criteria of a teacher's professional culture. As indicators of the teacher's professional culture, the characteristics of the signs, expressed as expected learning outcomes, that is, formulations of what exactly the teachers will be able to demonstrate, act as indicators. Despite the fact that indicators of the teacher's professional culture are available to the majority of teachers, there is practically no reflection on the process of the teacher's professional culture at the present time in higher education institutions.

In institutions of higher education, it is important to regularly organize training seminars that update professional ethics and develop teacher competencies in the field of conflict studies. A feature of professional culture is a close connection with the activities of members of a certain group and is an integral part of the general theory of morality. Industrial and social activity leaves its mark on people's consciousness and behavior.

Among the main components of the teacher's pedagogical tact are respect for the student's personality, high demands, the ability to listen to the interlocutor with interest and empathize with him, poise and self-control, business-like tone in relations, principledness without stubbornness, attentiveness and sensitivity towards people, this feeling measures in the behavior and actions of the teacher, which includes high humanity, respect for the

student's dignity, justice, patience and self-control in relations with parents, colleagues in the department; one of the forms of realization of professional culture.

Keywords: *professional culture, morality, pedagogical tact, authority of the teacher.*

Постановка проблеми. В умовах стрімкої глобалізації і переходу до інформаційної цивілізації роль викладача стає значущим фактором у виробництві знань, від яких залежить інтелектуалізація соціуму, що сприяє сталому розвитку і функціонуванню системи освіти і, в цілому, держави. Сфера діяльності викладача є істотною зоною довіри між людьми, у якій вагоме місце відведено етиці поряд з моральністю, гуманністю і культурою.

У чинні освітніх документах концептуального та стратегічного значення визнається й позиціонується роль освітньої культури та відстоюється такі її основні принципи, як совість, добросесність; повага до особистої честі, гідності та загальнолюдських цінностей; професійна солідарність і безперервний професійний розвиток.

Професійна культура вчителя інтегрує в собі сутність основних категорій педагогічної моралі та моральних цінностей. Моральні цінності – це система уявлень про добро і зло, справедливість і честь, своєрідна оцінка сутності життєвих явищ, моральних чеснот і поведінки людей.

Отже, вивчення змісту та структури професійної культури викладача є особливо затребуваним для розуміння суті педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в педагогічній науці склався напрямок, предметом досліджень якого є формування сприятливого психологічного клімату та безконфліктного освітнього простору, розвитку доброзичливою середовища, гармонійного професійного становлення, які є похідними професійної культури викладача. Зазначений напрямок активно розробляється науковцями С. Чорною (Чорна, 2007), В. Шевчук (Шевчук, 1999), М. Якібчук (Якібчук, 2010), Г. Кравченко (Кравченко, 2017), С. Гарькавець, Л. Волченко (Гарькавець, Волченко, 2020), Н. Хміль (Хміль, 2003). Учені виділяють три типи культури: компетентнісний, який фокусується на формуванні компетентностей; системний, який передбачає формування культури в системі всіх компонентів педагогічного процесу; культурологічний, який має на меті формування професійної культури педагога через різні види культури; діяльнісний, пов'язаний з розумінням діяльності як основи, засобу і вирішальної умови розвитку і формування особистості, як форми активної цілеспрямованої взаємодії викладача з суб'єктами педагогічного процесу; особистісно-орієнтований, що сприяє самореалізації особистості, розвитку її неповторної індивідуальності та ін.

Так Л. Волченко у своїх дослідженнях особливо увагу приділяє професійній компетентності вчителя, який повинен бути зразком для наслідування, формувати прихильність до себе через вихованість, освіченість, компетентність, культуру поведінки та педагогічного спілкування (Волченко, 2017).

У дослідженнях Г. Улунової сутність і зміст професійної культури викладача розкривається в контексті нової освітньої парадигми, зокрема, в контексті компетентнісного підходу, згідно з яким компетентність – це системний прояв знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які дають змогу успішно розв'язувати функціональні завдання, що становлять сутність професійної діяльності (Улунова, 2016). О. Гура професійну компетентність педагога вищої школи визначає «як сукупність діяльнично-рольових і особистісних характеристик викладача, що забезпечує ефективне виконання ним завдань і обов'язків педагогічної діяльності у вищому навчальному закладі, є мірою й основним критерієм його відповідності професійній діяльності. Основними діяльнично-рольовими компонентами професійної компетентності викладача вищого навчального закладу, які представлені в стандартах вищої освіти, визначені професійні знання, вміння і навички. Специфіка педагогічної діяльності педагога вищої школи полягає в тому, що він співпрацює з тією категорією студентів, яка має різноманітні загальні та професійні інтереси і потребує від нього не тільки володіння системою загальнокультурних, психолого-педагогічних знань, необхідних для організації й ефективної взаємодії в педагогічному процесі, а й спеціальних знань, необхідних для підготовки спеціалістів-професіоналів» (Гура, 2005:91).

Л. Костик наводить моделі спілкування педагога. Перша модель – адаптивна – характеризується тим, що в самосприйнятті людини домінуючою є схильність підпорядковувати професійну діяльність зовнішнім обставинам, процесам самоприспособлення і підпорядкування середовища вихідним інтересам суб'єкта. Ця модель відображає несформовані, нерозвинені особистісні характеристики, які обумовлюють професійний регрес, професійну стагнацію. Друга модель – модель професійного розвитку – характеризується здатністю вийти за межі безперервного потоку повсякденної практики і відрефлексувати свою професійну працю загалом. Автор вважає, що перспективи сприятливого особистісного і професійного розвитку викладача залежать від індивідуально-типових характеристик, психологічного та емоційного багажу, з яким людина переходить на наступний етап свого розвитку. І цей процес спіралевидний, де кожен виток позначає зміну режиму професійної життєдіяльності (Костик, 2022). Це дає нам підстави стверджувати, що професійно-особистісне формування викладача, формування всіх компонентів, у тому й професійної культури – провідна стратегія вищої школи.

Загалом наявні трактування поняття «професійна культура» інтерпретуються як моральні норми, які регулюють взаємовідносини людей у трудовій діяльності та ставлення людини до своїх професійних обов'язків (Ткаченко, 2000).

Мета статті – розкрити зміст та структуру професійної культури викладача, наголосити на важливості осучаснення підходів щодо її розвитку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано такі методи дослідження: аналіз наукових досліджень з питань, пов'язаних з розвитком професійної культури педагогів; синтез, систематизація, порівняння та узагальнення викладеного матеріалу.

Результати та дискусії. Вивчення психолого-педагогічної літератури дозволило виявити предмет професійної культури: якості особистості, що характеризують професійно-педагогічний обов'язок викладача; моральні взаємини між суб'єктами освітньої діяльності; норми, які регулюють взаємовідносини викладача в освітньому просторі та ін.

Таким чином, ми дійшли висновку про те, що в наукових психолого-педагогічних працях при визначенні сутності поняття «Професійна культура» наявна багатогранність поняття і безліч дефініцій, які не дозволяють однозначно розкрити його зміст. Безумовно, у чомусь ці поняття близькі, навіть дуже звичні.

Урахування аналізу наведених трактувань дозволило нам стверджувати, що поняття «педагогічна етика» зумовлено цільовими орієнтирами теоретичних досліджень, з позицій яких вони здійснюються. Це кодекс поведінки, звід моральних принципів, що регулюють професійну та особисту поведінку викладачів у сфері освіти; а «професійна культура» викладача – сукупність компетенцій, які характеризують норми поведінки, регулюють професійно-особистісну поведінку викладача в педагогічній діяльності.

Вище викладений аналіз дозволив нам уточнити категорію «професійна культура», проте в рамках дослідження важливе інше завдання: визначити зміст професійної культури викладача і структурувати її модель.

Резюмуючи аналіз змісту категорії «професійна культура», зазначимо, що основними вагомими складниками її характеристиками є: моральні принципи; моральні цінності, педагогічні зобов'язання; педагогічна винахідливість; педагогічна справедливість; педагогічна гідність; педагогічна честь; педагогічний авторитет; етичні норми поведінки.

Слід зазначити, що перераховані компоненти – це професійно-особистісні якості та пріоритети, формування яких здійснюється на всіх вікових етапах розвитку особистості в тій чи іншій мірі.

Наше ж завдання – трансформувати ці професійно особистісні характеристики в категорію компетенцій і очікуваних результатів.

Слід розуміти, що вимірюваними категоріями в контексті того чи іншого рівня в системі освіти (заклад вищої освіти або середньої загальної освіти), виступають компетенції, які і є головним ядром будь-якого державного освітнього стандарту, що виступають досліджуваним предметом компетентісно-орієнтованого навчання.

Існує багато трактувань поняття «компетентність», найбільше нам імпонує інтерпретація, сформульована С. Бондар: «...компетентність – це здатність особистості діяти. Але жодна людина не діятиме, якщо вона особисто не зацікавлена в цьому. Природа компетентності така, що вона

може проявлятися лише в органічній єдності з цінностями людини, тобто в умовах глибокої особистісної зацікавленості в цьому виді діяльності... Отже, цінності є основою будь-яких компетенцій» (Бондар, 2003:8).

Структуруючи зміст професійної культури викладача, ми виділили критерії та показники, які її характеризують. Критеріями професійної культури викладача виступають ознаки, артикульовані в знаннях, навичках і здібностях, що відрізняють професійну культуру педагога від інших категорій. Як показники професійної культури викладача виступають характеристики ознак, виражені як очікувані результати навчання, тобто формулювань того, що саме будуть здатні продемонструвати викладачі.

Таблиця 1

Зміст професійної культури викладача

Професійна культура викладача		
№	критерії	показники
1	Здатність спілкуватися та взаємодіяти етично в педагогічній діяльності зі споживачами освітніх послуг (студенти, їх батьки)	– перераховує, ілюструє за допомогою графічних засобів категорії професійної культури; – демонструє етику в процесі спілкування і взаємодії зі споживачами освітніх послуг; – регулює процеси спілкування і взаємодії з урахуванням норм професійної культури; – аргументовано обґрунтовує вибір стратегії педагогічного спілкування і взаємодії (стилі поведінки).
2	Здатність дотримуватися Кодексу поведінки – системи моральних принципів, що регулюють діяльність викладачів по відношенню до студентів, їх батькам, колегам.	– класифікує конструктивні норми поведінки викладача, систему моральних принципів; – аргументовано проектує норми поведінки викладача і систему моральних принципів на професійну життєдіяльність викладача; – прогнозує педагогічні ситуації, похідними котрих є деструктивні прояви поведінки викладача.
3	Прихильність до координації та контролю за дотриманням кодексів поведінки та моральних принципів в освітньому процесі.	– розпізнає ознаки деструктивної та аморальної поведінки; – раціонально орієнтуватися в нормах поведінки та моральних принципах, що існують у суспільстві; – моделювати навчальну взаємодію відповідно до норм професійної культури.
4	Здатність до формування професійної культури в педагогічному середовищі.	– визначає етапи, умови і шляхи формування професійної культури; – проектує процес формування компетенцій, що характеризують професійну етику; – демонструє вміння формування професійної культури в процесі пізнавальної та виховної діяльності.
5	Володіння навичками самоконтролю та саморегуляції.	– розпізнає показники самоконтролю; – систематизує дані показники; – застосовує прийоми самоконтролю у процесі освітньої діяльності; – визначає і інтерпретує символізм невербальних засобів, які характеризують самоконтроль.

6	Здатність регулювати конфлікти, які виникають у процесі педагогічної діяльності, на основі чинних суспільних норм поведінки і моральних принципів.	– класифікує види міжособистісних конфліктів; – обґрунтовує вибір методів запобігання конфліктам; – вирішує конфлікти у конструктивний спосіб; та – демонструє здатність запобігати конфліктам.
7	Здатність до створення дружнього середовища	– перераховує основні характеристики доброзичливого середовища і чинники, які на нього впливають; – прогнозує умови створення доброзичливого середовища; – демонструє процеси створення доброзичливого середовища.

Таким чином, очевидно, що вищезгадані характеристики, які розкривають сутність і зміст професійної культури викладача, не вичерпують безліч інших наявних особливостей досліджуваного педагогічного феномену. Однак, ми вважаємо, що це актуалізує процес формування професійної культури викладача в нових сучасних умовах і підтверджує висновок про те, що процес розвитку професійної культури педагогів необхідно здійснювати з корекцією визначених критеріїв і показників, що ґрунтуються на компетентнісній основі.

Безумовно, вищевказані показники професійної культури викладача наявні в більшій частині педагогів. Однак, варто зауважити, що рефлексії до цього процесу нині в закладах вищої освіти практично немає.

Вважаємо, що рефлексія щодо професійної культури, перш за все, має проявлятися у відстеженні того, як на практиці реалізується своєрідний «кодекс» норм поведінки викладача. Для цього варто застосувати методи спостереження, бесіди, анкетування, опитування студентів, їх батьків. Результати таких опитувань мають стати нормою у вимогах до викладачів, у зв'язку з чим необхідно знизити процес контролю за їх паперовою роботою, тобто підготовкою усіяких звітів, які не впливають на прояв педагогічної культури.

У закладах вищої освіти проводиться чимало семінарів, організованих міжнародними партнерами з різних освітніх проєктів, однак складається враження, що вони все далі і далі затягують педагогічне співтовариство в інший «дискурс», далекий від важливих питань виховання та формування гуманної, толерантної, патріотичної особистості.

У зв'язку з чим, необхідно регулярно в закладах вищої освіти організовувати семінари-тренінги, що приносять безумовну користь і актуалізують професійну етику.

Також важливе значення мають семінари, які спрямовані на формування компетенцій викладача в галузі конфліктології. Ні для кого не секрет, що є проблемою наявність конфліктів на рівнях «викладач – студент», «студент – адміністрація ЗВО», «студент – студент». Звідси виникають неприємні наслідки, про які можна дізнатися в засобах масової інформації. Саме викладачі та адміністрація ЗВО повинні бути ініціаторами у вирішенні конфліктів, не доводячи до залучення до цього процесу батьків.

Аналогічна робота повинна проводитися і з батьками, які сьогодні зайняті процесом «заробляння грошей». Необхідно створювати такий освітній простір, у структурі якого повинні знаходитися і батьки, і студенти, і викладачі. Подібний триумвірат повинен стати складником усіх реалізованих процесів у закладах вищої освіти. І заохочення мають бути побудовані не тільки за відсотках успішності, але й за мінімізацію конфліктних ситуацій у студентській групі, скарг з боку батьків; організацію виховних заходів, спрямованих на формування культури педагогічного спілкування.

Етика як теоретична гуманітарна дисципліна орієнтована на вивчення моральності, моралі людини. Найчастіше поняття «мораль» і «моральність» синонімічні.

Моральність при цьому виступає як компонент регуляції відносин між людьми, а мораль служить фундаментальним елементом культури.

Особлива якість професійної культури полягає в її тісному зв'язку з діяльністю членів певної групи та нерозривній єдності із загальною теорією моралі. Загальновідомо, що виробнича і соціальна діяльність впливає на індивідуальні установки і поведінку людини. Потреба суспільства в передачі свого досвіду і знань молодого покоління породила систему загальної освіти і професійну освіту – особливий суспільно необхідний вид діяльності (Вакуленко, 2002).

Хоча всі основні моральні поняття можуть бути застосовані до педагогічної діяльності, певні поняття відображають особливості педагогічних поглядів, діяльності та відносин, які виділяють професійну культуру вчителів у відносно самостійні культурні сектори. До таких категорій належать професійний педагогічний обов'язок, педагогічна справедливість, педагогічна честь і педагогічний авторитет (Гриньова, 2001):

– Загалом справедливість характеризує відповідність між чеснотами людей і суспільними уявленнями, правами та обов'язками. Педагогічна справедливість має специфічні особливості і є своєрідним мірилом об'єктивності вчителя та рівня його моральної вихованості (доброти, чесності, людяності), що проявляється в оцінці вчителем поведінки учнів, ставлення до навчання, суспільно корисної діяльності тощо. Справедливість – це моральна якість педагога, яка оцінює вплив учителя на учнів. Особливість педагогічної справедливості полягає в тому, що оцінка вчинку і відповідна реакція на нього знаходяться на різних рівнях моральної зрілості вчителя і учнів, тому визначення рівня об'єктивності більшою мірою залежить від учителя. Саме тому загальній моральній оцінці піддається взаємодія сторін з нерівним самозахистом. Нерідко педагогічно необхідне, запрограмоване викладачем знання може не усвідомлюватися студентами. Педагогічна справедливість є своєрідним мірилом об'єктивності вчителя та рівня його моральної вихованості, про що писав В. Сухомлинський, вважаючи об'єктивність учителя мірою його моральної вихованості та об'єктивності: «Справедливість – це основа довіри дитини до вихователя. Але немає

якоїсь абстрактної справедливості – поза індивідуальністю, поза особистими інтересами, пристрастями, поривами. Щоб стати справедливим, треба до тонкощів знати духовний світ кожної дитини» (Сухомлинський В., 2012:179);

– *професійний педагогічний обов'язок* – одна з найважливіших категорій педагогічної культури. Це поняття закріплює уявлення про сукупність вимог і моральних приписів, які суспільство ставить перед учителем для виконання професійних обов'язків. Йдеться насамперед про певні функції інтелектуальної праці, побудову взаємин з учнями, їхніми батьками та колегами; глибоке усвідомлення ставлення до обраної професії, педагогічного колективу та суспільства загалом. Основою професійного педагогічного обов'язку є об'єктивні та реальні потреби суспільства в освіті й вихованні молодого покоління. Професійні обов'язки педагогів передбачають необхідність творчого ставлення до роботи та особливу вимогливість до себе;

– *професійна честь у педагогіці* – це поняття, яке виражає не лише усвідомлення вчителем власної значущості, а й суспільну оцінку та повагу до його моральних заслуг і якостей. Рівень усвідомлення особистої честі та індивідуальної гідності в педагогічній професії є надзвичайно високим. Якщо вчитель своєю поведінкою або міжособистісними стосунками суперечить ідеальному образу вчителя, якого вимагає суспільство, він не поважає свою професійну честь і гідність. Честь педагога – це суспільне визнання його справжніх професійних чеснот, що виявляються під час виконання ним своїх обов'язків;

– *педагогічний авторитет викладача* – це своєрідний моральний статус у студентському колективі і серед колег, форма поваги, за допомогою якої авторитетний викладач регулює поведінку студентів, впливає на їх ціннісну сферу. Рівень педагогічного авторитету визначається глибиною знань, ерудицією, майстерністю, творчістю, відношенням до роботи і т.д. Педагогічний авторитет базується на принципі поєднання вимог і довіри до особистості студента. Авторитет викладача залежить від усього комплексу його особистісних і професійних якостей, моральної гідності. «Дійсний авторитет ґрунтується на вашій громадянській діяльності, – вказував А. Макаренко, – на вашому громадянському почутті, на вашому знанні життя дитини, вашої допомоги їй і на вашій відповідальності за її виховання» (Макаренко, 1972:248).

Коротко опишемо певні негативні різновиди педагогічного авторитету викладача: авторитет придушення, авторитет педантизму, авторитет резонерства, авторитет уявної доброти:

– *авторитет придушення* завойовується шляхом систематичної демонстрації переваги викладача у своїх правах і можливості тримати студентів у певному занепокоєнні стосовно низької оцінки або висміювання за невдалу відповідь. Спілкування зі студентською групою набуває формально-бюрократичного характеру;

– *авторитет педантизму*: у такого викладача є система дріб'язкових, нікому не потрібних умовностей. Студенти можуть втратити впевненість у своїх силах, почати порушувати дисципліну;

– *авторитет резонерства*: педагог, намагаючись завоювати авторитет у студентів, вибирає шлях повчань, нескінченних нотацій, вважаючи це єдиною можливістю виховання. На повчання такого викладача студенти швидко перестають звертати увагу;

– *авторитет уявної доброти* проявляється найчастіше в молодих викладачів через невеликий педагогічний досвід. Потурання, всепрощення призводять до ігнорування вказівок викладача.

Кожен з перерахованих вище видів авторитету викладача сьогодні простежується в освітньому процесі.

Також значущими, на нашу думку, є позитивні професійні характеристики етичного складника.

Педагогічний такт – це форма реалізації педагогічної моралі, моральна поведінка в діяльності вчителя, де думка і дія узгоджуються. Основними складниками педагогічного такту вчителя є повага до особистості учня, висока вимогливість, уміння слухати співрозмовників з інтересом і співпереживанням, урівноваженість і витримка, діловий тон у взаєминах, принциповість без упертості, уважність і чуйність до інших, почуття міри в поведінці і вчинках вчителя, в тому числі висока гуманність, а також і повага до гідності вихованця, справедливість, витримка і самовладання у відносинах з батьками, колегами по кафедрі; одна з форм реалізації професійної культури.

Головною характеристикою педагогічного такту є те, що він належить до моральної культури особистості вчителя, моральних регуляторів педагогічного процесу і ґрунтується на морально-психологічних якостях педагога.

Основними елементами педагогічного такту є: вимогливість і повага до студентів; вміння співпереживати; діловий тон спілкування; уважність, чуйність викладача.

Професійний такт проявляється: у зовнішньому вигляді викладача; умінні швидко й точно оцінювати ситуацію і водночас не робити поспішних висновків про поведінку та здібності студента; уміння стримувати емоції та не втрачати самовладання в складних ситуаціях; поєднання розумної вимогливості з делікатним ставленням до студента; достатнє знання вікових та особистісних особливостей студента; в самокритичній оцінці своєї праці.

Важливе значення належить процесам рефлексії в навчанні і вихованні, педагогічна діяльність завжди аналізується тими, на кого вона спрямована, тобто студентами.

Викладач спілкується зі студентами під час практики, коли вони засвоюють правила соціальних відношень, формують і закріплюють ґрунтовні моральні установки. Розуміння студентського періоду як важливого етапу життя вони осягають через призму поглядів свого наставника.

Висновки і пропозиції. Отже, описуючи роль професійної культури вчителя в системі взаємовідносин «викладач – студент», ми спробували продемонструвати основні теоретичні аспекти цього педагогічного феномена, який актуалізується на найвищому рівні.

Позиціонується ідея формування моральності, моралі, затребуваних професійно-особистісних якостей, таких як педагогічний такт, педагогічні знання, інтуїція, педагогічна техніка, авторитет викладача, в сукупності своїй трансформовані в поняття професійної культури. На сьогоднішній день, коли відбувається модернізація освіти, активно впроваджуються євроцентристські тенденції в освіті, що неминуче відбивається на ціннісних орієнтаціях підрастаючого покоління. І саме цей чинник вимагає пильної уваги в процесі формування професійної культури викладачів, покликаних сформулювати в студентів моральні цінності, спрямовані на духовно-моральну свідомість, етичну поведінку, толерантні міжособистісні стосунки та відповідні відносини між людьми та їхнім оточенням.

Таким чином, для актуалізації на практиці професійної культури викладача необхідно цей процес проектувати, відстежувати, діагностувати, заохочувати, стимулювати, мотивувати. Розвиток професійної культури потрібно позиціонувати в системі педагогічної діяльності як один з провідних у закладі вищої освіти.

Література

1. Бондар С. Компетентність особистості інтегрований компонент навчальних досягнень учнів. *Біологія і хімія в школі*. 2003. № 2. С. 8–9.
2. Вакуленко В. М. Сутність і структура педагогічного професіоналізму. *Проблеми сучасної педагогічної освіти: Педагогіка і психологія: зб. ст.* Київ : Пед. преса, 2002. Вип. 4. С. 66–73.
3. Волченко Л. П. Соціально-психологічні особливості ключових компетентностей учителя нової української школи. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Северодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2017. № 2 (43). С. 55–64.
4. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Конфлікти в освітньому середовищі: діагностика та практика вирішення: навчально-методичний посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 92 с.
5. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутніх вчителів (теоретичний та методичний аспекти) : автореф. дис. ... кан. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 29 с.
6. Гура О. І. Сутність професійної компетентності викладача ВНЗ. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2005. Вип. 25. С. 91–94.
7. Костик Л. Б. Основи професійно-педагогічного спілкування з тренінгом : навч.-метод. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 132 с.
8. Кравченко Г., Чернігівська Я. Управління розвитком людського потенціалу педагогічного колективу освітнього закладу на основі адаптивного управління розвитком. *Імідж педагога: електронний фаховий журнал*. 2017. № 7 (176). С. 16-18.
9. Макаренко А. С. Книга для батьків (українською). Київ : Радянська школа, 1972. 336 с.
10. Улунова Г. Є. Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія / кол. авт. відп. ред. Г. Є. Улунова Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 300 с.

21

ICV 2022: 80.27

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-3

11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 3: Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Київ : Рад. шк., 1977. 670 с.
12. Ткаченко Т. Формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя музики: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2000. 21 с.
13. Хміль Ф. І. Основи менеджменту : підручник. Київ : Академвидав, 2003. 608 с.
14. Чорна С. С. Компоненти педагогічної культури викладача вищого навчального закладу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія : зб. статей*. Ялта : РВВ КГУ, 2007. Вип. 16. Ч. 2. С. 114–120.
15. Шевчук В. І. Формування основ педагогічної культури у слухачів академії прикордонних військ України в процесі військово-професійної підготовки : автореф. дис. канд. пед. наук : 20.02.02. Хмельницький, 1999. 19 с.
16. Якібчук М. І. Формування управлінської культури керівників профспілкових організацій у системі післядипломної освіти : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.06. Луганськ, 2010. 22 с.

References

1. Bondar, S. (2003). *Kompetentnist osobystosti intehrovanyi komponent navchalnykh dosiahnen uchniv* [Personal competence is an integrated component of students' educational achievements]. *Biologiya i khimiya v shkoli – Biology and chemistry at school*, 2, 8-9. [in Ukrainian].
2. Vakulenko, V. M. (2002). *Sutnist i struktura pedahohichnoho profesionalizmu* [The essence and structure of pedagogical professionalism]. *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity: Pedahohika i psykhologhiia: zb. st. – Problems of modern pedagogical education: Pedagogy and psychology: collection of articles*. Kyiv : Ped. presa, 66-73. [in Ukrainian].
3. Volchenko, L. P. (2017). *Sotsialno-psykhologichni osoblyvosti kliuchovykh kompetentnosti uchytelia novoi ukrainskoi shkoly* [Socio-psychological features of the key competencies of the teacher of the new Ukrainian school]. *Teoretychni i prykladni problemy psykhologii – Theoretical and applied problems of psychology*, (2), 55-64. [in Ukrainian].
4. Harkavets, S. O. & Volchenko, L. P. (2020). *Konflikty v osvithomu seredovyshchi: diahnostyka ta praktyka vyrishennia: navchalno-metodychnyi posibnyk* [Conflicts in the educational environment: diagnosis and practice of resolution: educational and methodological manual]. Kharkiv : Printing House Madrid [in Ukrainian].
5. Hrynova, V. M. (2002). *Formuvannia pedahohichnoi kultury maibutnykh vchyteliv (teoretychni ta metodychni aspekty)* [Formation of pedagogical culture of future teachers (theoretical and methodical aspects)]: Extended abstract of PhD's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Hura, O. I. (2005). *Sutnist profesiinoi kompetentnosti vykladacha VNZ* [The essence of the professional competence of a university teacher]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*, (25), 91–94. [in Ukrainian].
7. Kostyk, L. B. (2022). *Osnovy profesiino-pedahohichnoho spilkuvannia z treninhom* [Basics of professional and pedagogical communication with training]. Chernivtsi: Chernivtsi national University named after Yu. Fedkovicha [in Ukrainian].
8. Kravchenko, H. Yu. & Chernihivska, Ya. V. (2017). *Upravlinnia rozvytkom liudskoho potentsialu pedahohichnoho kolektyvu osvithoho zakladu na osnovi adaptivnoho upravlinnia rozvytkom* [Management of the development of human potential of the teaching staff of an educational institution based on adaptive management of development]. *Imidzh pedahoha: elektronnyi fakhovyi zhurnal – Image of the Pedagogue: el. scientif. prof. edition*, (7) 176, 16-18. [in Ukrainian].
9. Makarenko, A. S. (1972). *Knyha dlia batkiv* [A book for parents]. Kyiv: Soviet School [in Ukrainian].

10. Ulunova, H. Ye. (2016). *Profesiina kultura: sutnist, fakhovi osoblyvosti, rozvytok: kolektyvna monohrafiia* [Professional culture: essence, professional features, development]. H. Ye. Ulunova (Ed.). Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian].
11. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory : v 5 t. T. 3 : Sertse viddaiu liudiam. Narodzhennia hromadianyna. Lysty do syna* [Selected works: in 5 volumes. Volume 3: I give my heart to people. Birth of a citizen. Letters to my son]. Kyiv: Soviet School. [in Ukrainian].
12. Tkachenko, T. V. (2000). *Formuvannia profesiino-pedahohichnoi kultury maibutnoho vchytelia muzyky* [Formation of the professional and pedagogical culture of the future music teacher]: Extended abstract of PhD's thesis. Kharkiv : KhDPU im. H. S. Skovorody. [in Ukrainian].
13. Khmil, F. I. (2003). *Osnovy menedzhmentu: pidruchnyk* [Fundamentals of management: a textbook]. Kyiv : Akademyvday. [in Ukrainian].
14. Chorna, S. S. (2007). *Komponenty pedahohichnoi kultury vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu* [Components of pedagogical culture of a teacher of a higher educational institution]. Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Ser.: Pedahohika i psykholohiia: zb. statei – Problems of modern pedagogical education: Pedagogy and psychology: collection of articles. Yalta : RVV KHU, 114–120. [in Ukrainian].
15. Shevchuk, V. I. (1999). *Formuvannia osnov pedahohichnoi kultury u slukhachiv akademii prykordonnykh viisk Ukrainy v protsesi viiskovo-profesiinoi pidgotovky*. [Formation of the foundations of pedagogical culture among the students of the academy of border troops of Ukraine in the process of military-professional training] : Extended abstract of PhD's thesis. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
16. Iakibchuk, M. I. (2010). *Formuvannia upravlinskoï kultury kerivnykiv profspilkovykh orhanizatsii u systemi pisladyplomnoi osvity* [Formation of managerial culture of leaders of trade union organizations in the system of postgraduate education] : Extended abstract of PhD's thesis. Luhansk. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено, що професійна культура викладача є сукупністю компетенцій, які характеризують норми поведінки, регулюючи професійно-особистісну поведінку викладача в педагогічній діяльності. Основними складниками її характеристики, тобто компонентами, виступають моральні принципи; моральні цінності; педагогічний обов'язок; педагогічний такт; педагогічна справедливість; педагогічна честь; педагогічний авторитет; етичні норми поведінки.

Структуровано зміст професійної культури викладача, виділено критерії та показники, які її характеризують. Критеріями професійної культури викладача виступають ознаки, виражені в знаннях, навичках і здібностях, що відрізняють її від інших категорій. Як показники професійної культури викладача виступають характеристики ознак, виражені в очікуваних результатах навчання, тобто формулювань того, що саме будуть здатні продемонструвати викладачі. Незважаючи на те, що показники професійної культури викладача наявні в більшій частині педагогів, рефлексії професійної культури викладача нині в закладах вищої освіти практично немає.

У закладах вищої освіти важливо регулярно організовувати семінари-тренінги, що актуалізують професійну етику, формують компетенції викладача з конфліктології. Особливістю професійної культури є тісний зв'язок з діяльністю членів певної групи і є невід'ємною частиною загальної теорії моралі. Виробнича і суспільна діяльність накладає свій відбиток на свідомість і поведінку людей.

Серед основних складників педагогічної майстерності вчителя вважаємо повагу до особистості учня, високу вимогливість, уміння з інтересом і співчуттям вислухати співрозмовника, врівноваженість і самовладання, діловий тон у людських стосунках, чесність без упертості, уважність і чуйність у ставленні до оточуючих, почуття міри в поведінці і вчинках, високу гуманність, людську гідність, почуття власної гідності, почуття справедливості, витримку і самовладання у відносинах з батьками, колегами по кафедрі; одну з форм реалізації професійної культури.

Ключові слова: професійна культура, моральність, педагогічний такт, авторитет викладача.